

ז'לכוב ŻELECHÓW

האזכורים הראשונים על הכפר, הנמצא בגבול המחוזות מאזוביה ופולין קטן, מגיעים מסוף המאה הי"ג. במחצית המאה הט"ו ז'לכוב קיבלה זכויות יתר במסחר, לבקשת משפחת צ'ולקיי, האצילים בעלי העיר דאז, מידי המלך קז'ימייז' הרביעי לבית יאגיללו. זכויות יתר אלה אושרו בידי שליטים אחרים בשנים הבאות. ראשית ההתיישבות היהודית בעיר החלה בשלהי המאה הט"ז וראשית הי"ז. קרוב לוודאי שבני דת משה הופיעו כאן עוד קודם לכן, בימי שלטונה של משפחת צ'ולקיי בעיר. המגיעים החדשים חתמו על חוזים עם בעלי האדמות, ושלמו אגרות על האפשרות להתיישב במקום. עלייה מהירה במספר היהודים בז'ליכוב איפשרה את הקמתה הרשמית של הקהילה היהודית במחצית הראשונה של המאה הי"ז ולבניית בית הכנסת הראשון עשוי העץ. להתפתחות הקהילה תרמה גם זרימת פליטים יהודים מאדמות המלך באוקראינה, הבורעות במרד חמילניצקי. במאה הי"ח קמו הארגונים היהודיים הראשונים – חברת אומרי תהילים ואגודת החייטים היהודים. העיר הפכה לאחת המרכזים החשובים של התנועה החסידית – חיו כאן אדמו"רים ידועים כדוגמת לוי יצחק מברדיצ'ב. לקראת סוף המאה 1500 יהודי ז'ליכוב היוו למעלה מ-70 אחוז מכלל התושבים. עיקר עיסוקם היה במסחר, במלאכה, חכירת אדמות, החזקת בתי מרזח ותעבורה.

בתקופת מלכות פולין (הממלכה הקונגרסאית) בידי יהודי ז'ליכוב, בנוסף לבית כנסת הבנוי מעץ, היו: מקווה, בית חולים, בית ספר ובית העלמין. מספר היהודים עלה לכדי 1000 בני אדם ב-1821 (53 אחוז מכלל האוכלוסיה), ובשלהי המאה הגיע לחמשת אלפים (70 אחוז מכלל התושבים). שמן של סדנאות הנעליים רבות שניהלו הלך לפנייהן. היהודים פתחו גם כמה מפעלי תעשייה: מפעל לייצור סוכר, נגריה, מבשלת בירה, מפעל לייצור מי סודה ולייצור וודקה. הם חיו בעיקר בבתים סביב כיכר השוק וברחובות הסמוכים. לקראת סוף המאה נבנה בית כנסת חדש עשוי אבן, שהחליף את הישן בנוי העץ שעלה באש באחת השריפות שהתרחשו תדיר בעיר הצפופה בנויית קורות העץ. תנועה יהודיות ומפלגות פוליטיות שונות זכו לאוהדים רבים, לדוגמא פועלי ציון הציונית ואגודת ישראל החרדית.

בתקופה שבין מלחמות העולם היהודים, שהיו עדיין יותר ממחצית מהתושבים (לפני 1939 5,5 אלף מתוך 9,5 אלף התושבים) השתתפו באופן פעיל בחיים הפוליטיים של ז'ליכוב, נציגים רבים מטעמם ישבו במועצת העיר. פעלו בתי ספר ציבוריים ודתיים. התפתחו גם הארגונים הפוליטיים וארגוני הנוער היהודים. היהודים המקומיים עסקו בשחיטה כשרה ובמסחר בבקר. באותה התקופה קם גם בית הדפוס של גולדמרג. בסוף שנות ה-30 מגיפת המהומות האנטישמיות הגיעה גם לז'ליכוב.

בספטמבר 1939, ימים ספורים לאחר כיבושה של העיר, הגרמנים שרפו את בית הכנסת. בנובמבר של אותה השנה הגרמנים החלו לגרש לז'ליכוב יהודים מלוקאז'ב, מאצ'ייוביצה, אוכאצ'ה, סובולב, קאליש, לוסלאביצה ווארשה, מה שגרם לעלייה במספרם בעיר עד כדי 13000 בני אדם. קבוצות של יהודים צעירים נשלחו למחנות עבודה לעבודת כפייה. באוקטובר 1940 נפתח גטו "פתוח" בז'ליכוב, שגודר ונעל שנה מאוחר יותר. הוקמו בו היודנראט והמשטרה היהודית. אסירי הגטו מתו בהמונים במגיפת הטיפוס. בספטמבר 1942 הגרמנים ביצעו את חיסול הגטו – קרוב ל-300 יהודים נורו במקום, וכל הנותרים גורשו אל תחנת הרכבת בסובולב ומשם הועברו למחנה ההשמדה בטרבלינקה.

לאחר מעבר החזית במקום, בסתיו 1944 לז'ליכוב החלו לשוב יחידים, שהצליחו לשרוד את השואה. קם הועד היהודי, שבו נרשמו בדצמבר 132 בני אדם. הועד עסק בין השאר בהוצאת גופות הקרבנות של הרציחות שבהוצעו בידי הגרמנים בז'ליכוב ובסביבה. גופותיהם הועברו לבית העלמין היהודי שברחוב ריימונט. בשנים הבאות הרוב המוחלט של יהודי ז'ליכוב היגרו לחוץ לארץ.

בית העלמין היהודי הראשון בז'ליכוב קם במאה הי"ח בקרבת בית הכנסת הישן, בין הרחובות דהיום: סטאשיצה, פילסודסקייגו, 15 פולקו פייחוטוי "וילקוב אי קושצ'יושקי". ב-1776 נטמן בבית העלמין הצדיק אהרן הופשטיין מז'ליכוב. אוהל נבנה מעל קברו.

בראשית המאה הי"ט שלטונות הכיבוש האוסטריים, מתוך דאגה לתנאי התברואה, הורו לקהילה היהודית לסגור את בית העלמין הישן ולארגן מקום קבורה חדש מחוץ לאיזור המגורים. בתום מלחמת העולם השנייה בית העלמין והמגרש שנתר מבית הכנסת ייעדו לפארק ציבורי ולמגרש משחקים. לא נשתמרו שום מצבות בשטח בית העלמין.

בית העלמין היהודי החדש הוקם ב-1802 בעלייה רחבת יריעה בין הרחובות חלופיצקיגו וריימונטה, דרומית מערבית לעיר. כיום בשטחו המיוער מאוד נמצאות למעלה מ-100 מצבות. בחלקו של בית העלמין, הסמוך לרחוב חלופיצקיגו מצויות מצבות העשויות גרניט, עם כיתובים פשוטים, לרוב נעדרי קישוטים. זהו וודאי החלק העתיק יותר של בית העלמין. חלקו המרכזי של בית העלמין נותר כמעט ריק לחלוטין ממצבות בעת הכיבוש הגרמני ועשרות השנים שלאחר מכן. בעשבים נמצאים שברי מצבות. בשלהי העלייה מצד רחוב ריימונטה נשתמרו כמה עשרות מצבות מאבן חול. מצב השימור שלהן טוב, הכיתובים שעליהן ברורים. במעלה המצבות נראים קישוטים האופייניים לאמנות היהודית הקשורה לאבלות.

בעת הכיבוש בבית העלמין נקברו קרבנות הטרור הגרמני. בוצעו כאן גם הוצאות להורג, בין השאר בפברואר 1943 הגרמנים רצחו כאן ביריות כמה עשרות בעלי מלאכה יהודים, שנותרו בעיר לאחר חיסול הגטו. אחרי 1945 בבית העלמין נקברו גם שרידיהם של קרבנות השואה שהיו מפוזרים בכל האיזור.

בין השנים 2014-2015 בבית העלמין נערכו עבודות סדר והוא גודר בתמיכת הרבנים חיים הופשטיין מבריטניה ודיוויד זינגר מארה"ב. נחנך יד זיכרון ועליו שלט עם מידע על תולדות הקהילה היהודית בז'ליכוב. בין שנת 2019 ו-2020 נבנה אוהל על הקברות של הצדיק אהרון יחיאל הופשטיין, המכונה אריאלע קוזניצר (נפטר ב-1942 ממחלת הטיפוס) משושלת קוז'ניץ ושל הרב אהרון הכהן (חי בין המאה ה'ח"ו-ה'י"ט). באותו בית הקברות נקבר משה אליקים גולדברג (נפטר ב-1901), הצדיק מז'לכוב, בנו של "היהודי הקדוש מפז'יסוחה".